

Лаза Лазаревић

СЕКЦИЈА

Приповетку довршила Снежана Писарић Милић

I

Уседнем на коња и дођем у среску канцеларију.

Застанем писара Илију, с два-три сељака. Он нешто писаше. Сељаци седеше на дугој клупи крај зида.

То је био најинтелигентнији српски чиновник кога сам икад видео, па ипак, поред четворо деце и тридесет и пет година, беше он само срески писар. Његову памет поштовао је и ценио сваки старешина; штавише, сваки је и јавно и тајно за њега добру говорио, јер Илија беше човек који нигда није на параду изводио своју памет, те, дакле, за његову околину не беше опасности да ће је претећи у каријери. Не беше он заостао ни због борбе око сто талира, или, као што се то зове, санћим „политичке борбе“, ни због тога што није било празна места на која би га ваљало подићи, ни што у буџету не беше суме, нити што би, напослетку, ма ко од старијих имао што против њега. Он беше сам против себе. Зло је то бити паметан. Сам капетан му рече једном: „Ето, Милан доби класу пре тебе — та он се и цапао, већ ми је овде изишао — а ти си, хвала богу, паметан човек.“ И Илији се самом чинило да се морају пре њега задовољити сићушни духови који се сматрају за гоњене, прескочене, занемарене. Старешине, које су га обилазиле, знале су да се он неће никад наљутити, и то је било доста.

Да! А има их, то ће сви знати, сметењака од штице до пута у Минхен и Хајделберг и натраг. Они само науче мало каког језика, с непостижним талентом вежу кравате и нађу добре кројаче. Тако су чисти, тако уљуђени, тако умеју да аранжују кадрил и да се учтиво смеше, и пред њима се смеши цветни пут далеке каријере, да га, хоћеш-нећеш, мораш љубазно пресретати и по вољи му чинити. Они старешини донесу акт, нумерисан, регистрован, сајужен, лако се подбоче на зелен сто и реферују: „Сасвим се судара са смислом постојећих закона.“ Старешина буљи очи и намиче наочаре — не иде му никако у главу; али чим баци очи на дивно везану кравату и на запонке с дугметима као коњске плоче, одмах исплази врх језика и потписује. Та тај човек, који му тако одрешито „реферује“, играо је синоћ с ћерком саветника, члан је комисије за штампање поштанских марака, има записницу од јухта и са самим председником игра преферанса на пет пара поен.

Сиромас Илија! Тако му и треба! А што носи капут од преправљеног шињера и с пијаци шарана на прсту? То квари углед чиновнички, затвара приступ онима који ведре и облаче и чини те човек добива трипут веће бркове него што му је плата.

Тако сам ја мислио чекајући да он сврши посао. Волео сам га увек гледати на послу — увек сам се нечим научио. Одсудно, чисто поимање свега што је радио, улевало ми је и респект и сажаљење.

Он посу песком, па прочита сељацима оно што је писао. Беше то кратко саслушање зашто нису довели децу на каламљење богиња, и решење којим се казне с по десет динара.

Сељаци се избечише. Стадоше учтиво грдити закон и власт, и све до бога. Илија им на све одговори: имају ли новаца при Себи да плате? — Они одговарају да немају. — „Шта одређујеш за продају?“ — „Вола.“ — Он прибележи. „Добро, хајд’ сад идите!“ — Али они не хтеше изићи, понављајући непрестано како су они били на граници, како им Турчин није чинио оно што сад власт чини итд., итд. Илија куцну у звонце и, навлачећи други капут, рече пандуру: „Изведи ове људе напоље!“

— Забога, г. Илија, што им не објасните ствар опште потребе и државног живота? Видите, њима је неправо. Будући с нераздевањем заједничке користи ... — тако ја са зебњом хтедох му учинити неку паметну примедбу.

— Није то тако ласно — рече Илија, благо се намргодивши, — Разумевање мора бити истинито, па је корисно. Објашњавајући му оно што он не може или неће да разуме, само га кварим, а себи убијам углед. Он мора или разумети или веровати, или волети или респектовати.

— Знам, али ствар је јасна!

— Па баш зато.

— Хоћемо ли? — рекох ја видевши да он закопча до грла свој плавим бархетом постављен капут.

Појахасмо коње.

Уз пут смо махом ћутали. Мој сапутник беше замишљен, чинило ми се, јаче него обично. Беше и мени нешто тешко, не знајући зашто. Коњи су под нама топотали оним ситним монотоним касом, за нама је гласно зевао пандур, пред нас су час по излетали глупи пупавци с њиховом као бајаги песмом. Свуда на поглед око нас била је јако проређена церова шума. Небо беше покривено веома танким магличастим облачком, који је ипак пропуштао, као кроз често решето, охладнелу сунчеву светлост. Тако ми дође да тамо иза облака, као иза завесе на позорници, стоји спремна некака трагедија, и хтедох то казати и г. Илији, али ућутах, знајући да он слабо мари за сентименталне разговоре. У тај пар лупи нешто о земљу; ми се освртосмо и угледасмо ногу пандурева коња на једној књизи. Г. Илија се прихвати за бисаге, па мало осорљиво рече пандуру, који већ беше скочио с коња и књигу му додаваше: „А што ти, брајко, не пазиш како то мећеш?“ Па, као да сам му ја крив, љутито се мени окрете: „Још и није моја књига; а да сам је изгубио?“ Ја бацих поглед на књигу и прочитих „Traite“.

— Знате француски? — упитах га.

— Читам — рече он, — то јест, не читам, .. како да вам кажем? .. . Разумем смисао, али не умем изговарати.

— Како? Па то је бар лако. Ко вас је учио?

— Сам.

— Па што нисте учили и изговор?

— Што ће ми? Никад ми, извесно, неће затребати. Ја никад нисам чуо ни кад ко други говори француски.

— Гле, молим те! Па ви сте живели у Београду?

— Шест година. Па ипак нисам никад чуо да ко говори.

— Наравно — мислио сам се ја — хоћеш ти да идеш у капуту од прекројеног шињера!

Он се опет замисли.

Опет и мене притиште нека чама. Пандур савесно и даље зева, пупавци поскакују, шуми краја нема, а на небу иста завеса.

Да бих се што разгалио, упитах га како је секција због које идемо.

Он ми укратко и замишљено исприча: да је пре две године неки Станоје ударио неког Видака ножем у прси; да је овај после тога на неколико времена умро; да је тадашњи лекар правио секцију, нашао да је нож ушао у прси између трећег и четвртог ребра десно, спреда, и дао мишљење да је смрт дошла од убода ножем, али касација не уважи протокол секције стога што је на протоколу потписан срески практикант, а по закону мора бити указни чиновник, и да сада ја треба поново да ископам Видака и да видим је ли баш од те ране умро.

Сумњао сам, наравно, да нећу ништа моћи видети сада, после две године дана. Кажем то и г. Илији.

Он слеже раменима: „Шта ћемо? Крива је полицијска власт што није урадила прву секцију по закону; крива је судска власт што бар, кад је видела да је протокол неуредан, није наредила одмах другу секцију. Таке ствари — говораше — најгоре убијају ауторитет власти.“

— Мени је — рече — тако некако као да ћете мене самог поново копати.

— Познајете ли убицу?

— Познајем: један пропалица који је пре четири године пуштен са десетогодишње робије на коју је осуђен због опасне крађе!

— А убијени?

Илија се мало намргоди. Окрете се мени и као да се или не могаше некако да намести на седлу или да отпочне разговор.

— Видите — рече напослетку — тај Видак то је с целом његовом кућом био неки особењак. Видећете, кад га ископате, како је то људина била. Син му је јако налик на њега, и нарави је плунути отац. Ви ћете га видети.

— А шта му је син?

Илија се још јаче намргоди и још забринутији дође:

— Сељак као и други, али је тако исто јако чудноват човек. Увек носи пиштољ за пасом. Нисам никад чуо да лаже. Увек је нешто тмор. У селу има глас, разуме се, сасвим неоснован, да је Видак незаконит син Карађорђевићев. То чини те је и Видак, па сада и син му Живан, у неком мистериозном гласу. Чућеш, на пример, да кажу: „паметан као Живан“, иако ни њега, ни оца му никад не узеше за кмета; или „убојица као Живан“, иако се никад ни с ким није побио. Једанпут, кад сам сам за покојног Видака питао какав је, рече ми један сељак: „Он је, господине, као један телеграм!“ — „Како то?“ — „Е, де сад, тако!“ — Илији се чудновато промени лице.

— Ви се чудите што вам толико причам, а знате ли: и тога Живана — рече — кад год видим, тако ми је као да видим судбину!

Ја се чисто тргох. Та Илија није сељак, он се увек јасно изражава.

— Како то: као судбину?

— Не знам ни ја. Тако ...

— Чију судбину?

— Моју ... његову ... свачију ... Не знам ни ја.

После неколико минута он се опет промешкољи на седлу:

— Видите, ја се бојим још нечега!

— Чега?

— Бојим се да Живан не дадне поново ископавати оца, и ја онда не знам шта бих радио. Морао бих сам копати. Ниједан ме сељак не би послушао.

— А зар је он тако непослушан власти?

— Боже сахрани! Али кад власт не зна шта ради, а човек је прост . . . Ви знате шта они мисле о мртвима.

— Неће, ваљда — рекох ја, а самога ме прође лака језа.

Почесмо се спуштати лаком низбрдицом. Шума се сврши, и пред нама у дољи лежаше село.

— Ето нас! — рече Илија.

Било је три сахата по подне кад стадосмо пред судницу.

II

Дотрча неки Станојица Кушаковић, уплахирен и поплашен:

— Не дај ме, господине, хоће да ме убије Живан!

— Како, хоће да те убије? Зашто да те убије?

— Не знам ни ја! Хоће тако, на правди бога! Како је он био уплахирен, то га Илија и не пита даље шта се збило, већ га запита:

— А где је Живан?

— Ево га пред механом.

Стрчимо одмах механи. Застанемо њих неколико сељака, али Живана не беше. Упитамо их шта је то било.

— Ама Живан с малим што не уби Станојицу! — рече Милић командир.

— Ама како? Зашто?

— Е, де сад!... Дошао, ево, овај брат овде из Срчанице, па ће упитати Живана како му је име. Живан каже: „Живан.“ Онда овај овде рече: „Да си поштен, ама, не прими за зло, ружно ти име!“ (Знаш, мало се напио: видиш га.) Док Станојица, ваљда да се умили Живану, поче причати како то на име не вреди много полагати као коњу на боју. Вели: „Ето, баш сав свет каже да алат не ваља, а ја имам једног коња алата, вреди сто минцаћа.“ Док Живан, ни пет ни шест, него хтеде да убије Станојицу.

— Ама како? Чиме? Шта је радио? Говорите једанпут! — рече Илија.

Сељаци стадоше да се згледају. Чешу се иза ушију. Нико не уме да каже како!

Ћуте, мисле се.

— Е, па тако, де! — рече Милић.

— Како, де?

— Тако, море, знаш, испречи се, па, болан, да си га видео, као један рис.

— Па шта је онда радио? — питаше опет, нестрпљив, Илија.

— „Шта је радио?“ Хтео да га убије, ето шта је радио!

— Чиме?

— Чиме? Пиштољем! Зар не знаш да он увек носи пиштољ за пасом?

— Па је ли вадио пиштољ?

— Вадио? Да га је извадио, не би Станојица ни ногом закопао!

— Па како је онда хтео да га убије? Је ли говорио штогод?

— Боже мој, господине, смешан си и ти, не прими за зло! Па зар се то не види кад ко хоће да убије кога? Није, истина, говорио ништа, ама зар ти не знаш Живана?

— Знам, знам — рече Илија, сасвим обавештен. — Хајд', ти, да нам скинеш чизме.

Уђосмо с пандуром у собу. Скидосмо обојица чизме.

Давно и давно беше пандур изишао с чизмама напоље из собе, а Илија још лежаше заваљен на миндерлуку, с испруженом ногом и још испруженијим очима. Ја ћутах и посматрах га; мишљах о њему, о путу, о Живану, о разговору са сељацима. Ћутање ми напослетку досади:

— Шта сте се замислили, г. Илија?

Он се трже. Подави једну ногу пода се, намести се на кревету, па се значајно окрете мени:

— Видесте ли ви? Чусте ли шта говоре?

— Чух, али не разумех ни беле! — рекох ја.

— Не разуместе? Зар ви не видесте шта су они све прочитали у оку Живанову?

Ја се мало постиђен, окуражих:

— Та да! — рекох ја — видим, знам! Ви, ваљда, мислите то што, ваљда, он, онај... онако ... знате... да ... дакако!

— Дакако! Дакако! — понови значајно Илија, као да сам озбиљно нешто разумљиво казао — дакако! Видите како и инстинкт зна да прочита инстинкт! Дакако!

Онда изиђе у папучама на доксат. Нареди вечеру механцији, а кмету све што треба за сутра за секцију. Уживао сам слушајући тај одсудан тон и систематски распоред посла и спреме око њега.

— Да, и једно уже, да се подметне испод сандука, да га лакше извучемо! — викну напослетку, враћајући се мени у собу. Онда збаци папуче, пружу се на кревет и тури руку на очи. Дуго је ћутао и нешто мислио. Онда наједанпут скочи, стаде насред собе и окрете се мени:

— Ама знате ли ви да бих дао бог зна шта да не морам овај посао радити? Како ја могу сутра изићи пред људе? Како им заповедити да га поново копају? Шта да им одговорим кад ме упитају: зашто се то чини? Лагати их не могу. Да признам да је власт неупутно радила? Ја власт, па да признам да сам сам лудо и бенасто радио! Па шта је с мојим ауторитетом?! Или зар да кажем да су они пре мене радили неупутно? А ко ми јамчи да онај који дође после мене неће казати да сам и ја радио неупутно? Неупутно! ... лудо!... сумануто!... згрануто!... бенасто!.. . Пи! Срамота! Срамота! Кажем вам, живог ми бога, волео бих да мене самога сечете него њега!

Илија се беше променио.

— Та махните се, бога вам, г. Илија! — хтедох га ја тешити. — Казаћемо им да се закон променио, па ето ти!

— Да! Али ће он онда мислити да се закон сваки дан мења, да и не рачунам што бих га слагао.

— Ама, па добро, па шта ви хоћете? Зашто се, опет, толико кидате? Као да ћемо сећи жива човека!

— Господине! — рече он, први пут откако га знам, с патосом, а јабучице му поли циркумскриптно руменило и очи засузише. — Господине! Зар власт, зар ја да један посао, ма какав, радим двапут стога што сам га први пут погрешно урадио? А какав посао још? Знате ли ви — то јест, знате, знам да знате — чиме казни закон онога ко нагрђује мрца? И ми га сад нагрђујемо, ми или они пре нас што су га, као бајаги, секцовали. Један од ова два посла је нагрђивање (Shandung), јер је један непотребан, неупотребљив. Ко одговара за то? Нико! Власт! А, друго... Шта радимо ми? Претресамо кости. Лако је вама: ви сте човек образован, учили сте толике науке, нарочито природне науке, били сте у Бечу, у Паризу — и све то! Али ево ја, ја — чујете ли? — ја, Илија писар, не бих дао дарнути костију свога оца па ма то било баш у најчистијој намери задовољења правде и правце, не бих дао ни мотиком закопати онде. Ја... ја бих ударио, осакатио, нагрдио, убио!... Ја бих отишао у хајдуке!

Богиња правде беше одршила махраму и вираше на очи Илине.

Илија говори још много о томе ко је и шта је народ, о његовим појмовима, веровањима, начину живота, обичајима итд. Смеје се људима који су, истина, за де-тињства чували свиње, али своје студије довршили у Паризу, па идак мисле да знају народ. Пита доктора може ли он да замисли како лаик мисли о којој болести, мада је он до своје двадесете године био лаик итд., итд.

Кад Илија ућута, рећи ће доктор врло замишљено:

Ама не знам да ли ће они сутра имати млека за доручак и да ли им је кава добра.

III

Док је Илија немирно и доктор мирно спавао, хајдемоте часом Живановој кући!

Кад Живан дође то вече кући, рекоше му да је ђед већ легао и да неће да вечера.

Живан је ипак знао да треба да га обиђе, ако не за шта друго а оно да се с ђедом моли богу пре спавања,

Кад уђе у собицу, ђед је гледао, намргођен, на другу страну и одговарао је усиљено равнодушно на све што га је Живан питао.

После молитве Живан је санћим вечерао, после је легао. Дуго није заспао, мислећи о свему шта се данас спрема и шта ће сутра бити, а нарочито о ђедову ћутању, Огледао је од сваке стране да га протумачи, али никако му не пође за руком. Дуго се превртао и на силу бога жмурео, и тек носле поноћи скочи уплашено из постеље, дохвати свој пиштољ испод главе и срдито и престрављено гледаше неко време кроз отворен прозор у мрачну, тиху ноћ.

Сетио се што је ђед срдит!

Сутрадан поранио је Живан да обиђе прво ђеда и да кришом прелије оца. Ђеда нађе у расвитаку, будна, седи под дудом. Као неки кривац, он му приђе с погнутом главом и срамежљиво назва му добро јутро. На велико своје чудо, виде он да је ђед сасвим добро расположен, отпоздрави га, рече му да донесе ракије и посади га украј себе.

Да чујеш, дијете — рече ђед — добро бити неће. Ружно сам здраво нешто сањао!

Живану се учини да му је, јуче избријана, брада за читав прст израсла и да му се све подиже и да изгледа као јеж, и полако гутајући проговори:

— Шта то?

— Да бог на добро окрене! — рече ђед.

Обојица ћуте. Живану је страшно. Већ тече крв.

Ама сањам ја — почеће унеке ђед — сањам: ко ми слаavimo, па ужегли свећу,

велику, дебелу, као Јовица из Црепаје. Окупио се силан свет, па што су наши, ама што је госпoде ...

IV

Слутње и бриге, које су уочи секције обузеле Илију, обистинише се. Кад је тога дана хтео приступити послу, стаде га Живан молити да му не дира оца. Илија га не може послушати, већ нареди да се почне; тада га Живан — уби на месту. Кад убицу ухвате и затворе, њега дарну сузе удовице Илине. Она кука:

— Куку, Живане, бог ти судио! Куд ће моје четворо деце!

Њеној запевци одговара јаук Живанов:

— Куку, г. Илија! Куд ће моја душа!

У суду:

— Државни тужилац вели да је он ударио на власт.

Ми се веселимо, нпр., и гађамо нишан у једну букву. Похапсе нас што је на тој букви телеграфска чашица.

И деда је на суду.

— Судите ви, госпoде, по своме закону. Мој унук Живан пресуди по божијем. Да је било памети кошто није, у мрца се не би дарнуло, нит би се кости преметале. Знате ли ви чији се гробови откопавају, и глогов колац носи? Славска свећа ће ми се угасити због те..те... ваше, како се зове... секције.

У суду је удовица са четворо деце. Старији син Младен бејаше паметна, мирна, бистра ока на г. Илију писара. Свио се уз мајку, не табери ниједне. Надвила се туга над детиње лице, остари за дан. Доби бору међ очима, ко да Живанов пуцањ за вазда остави траг над невиним детињим изразом. Постаће отац брату и сестрама. Мајци ослонац, утеха и нада. Тегоба га опхрвала, на плућа притисла, дах му скратила, јер сиротан слуги да за школе пара немају. Г. Илија имаде жељу да Младен оде у Берлин учити за доктора, да збори боље немачки и француски но што он знаде самоук.

Кћери дрхташе к`о младе брезове гране. Сузе се сливаше низ беле обрашчиће. Сиротице слуге да добра бити неће. Осташе без оца, који не подиже нигда глас на њих. Није било потребе, јер паметном је и поглед доста. Колико би мржње према очевом убици, толико би страха од живота.

Млађи син, Марко, ништа не показиваше. Гледао је нетремице у очевог убицу.

— Што немам пиштољ да му пресудим! Да га пред лицем Божиње правде, судијом, народом, мајком, братом и сестрама, осветим. Осветом нећу задовољити правцу, јер за Живаном неће остати жена и нејака чељад да закукају за њим. Унесрећио би само оног старца, што већ без сина оста, па му туге доста, и у чије кости дарнуше само зато што у неким тефтерима не би нешто добро записано. Зато Марко не воли књиге, јер то је само хартија, а живот је нешто друго. Гледаше мајку како грли Младена, санћим јој само његова снага треба, а он, Марко биће јачи и спремнији од њега матер и сестре заштитити. Младен ће, ако Бог да и нађе се талира, отићи у свет свршавати науке, сестре се поудавати, а он ће мајци бити ослонац и снага.

— Илија писар је страдао обављајући своју часну дужност, у име државе, па се

његовој удовици одређује сума коју ће казначеј Симић, из државног буџета, исплаћивати на крају месеца, — рече судија.

Удовица се Илпна са четворо деце грдно злопати после несреће која их је снашла. Често остану без најпотребнијих намирница. Није навикла на рад мимо куће. Дан за даном бори се да прехрани децу. Понешто им купи за обући. Сиротиња широм отворила врата њиховог дома. Сиротињу тешко можеш сакрити, ко болест ил љубав. Од родбине стиже мала помоћ, јер немају ни за се. Не узда се ни у кога. После прве неверице и туге око Илијиног убиства штогод би и принели, али мало по мало, како то обично бива, ућуташе се сви. Ко да почеше зборити другачије. И правдати Живана. Не што је убио Илију писара, који је извршавао своју дужност, но оне што то не урадише како ваља у првој секцији. Те оне што наредише да се у мртва човека дарне. Па, ко измисли то секцирање? И која ли је то непомирљива разлика између средског практиканта и указног чиновника, да иксан губи главу због тога?

С вечери, да је деца не чују, одлази у сарачану, те плаче за Илијом над фистаном у ком се венчала. Са фистана се никад не опра мрља од крви која је канула с домалог прста, док је премештала дугме спрам свеће у ноћи пред венчање.

Најтеже им око празника. Ем жалост, ем кућа празна, не разликују празнични дан од осталих. Празничним данима си осетљивији и покојници ти више недостају. Туга покреће успомене ко набујала Сава, повлачећи за собом све на шта наиђе. Градоносни облаци спусте се на душу болно је додирујући. Суза је спрема да кане, а муња у грлу пече ко жеравица. Празнина и тишина постају мистериозно претеће. Негде дубоко, на дну срца, као гром одјекује пуцањ односећи живот честита човека. Зло је то бити поштен, паметан, одговоран, од речи. То изаћи на добро не може.

Марко је мален а јак. Сваки дан сече дрва код газде Миле у вароши. Он му дрвима плаћа. Тако се нагодили. Топло им је. Више се брине како мајци за кућне потребе да донесе, него што у књиге гледа. Младен, опет, не диже главе с њих. Носи капутић, подшивен, сличан оном што отац имаше. Прескроман је. Речит је, милина га слушати. Мати само у њег гледа, ко да се Марков посо не пише и не рачуна. Свршиће Младен школе по свету, вратити се кући, имаће се свега. Пазиће на мајку, зна се. Али, Марко је тај који се сада бори. Испратиће он и сестре из куће, како налаже ред и обичаји.

— Мати, снаћи ћемо се, има Бога — храбрио је и њу и себе.

Мати би ћутала и гледала мимо њега. Отац би га чуо, помисли, па му туга к`о муња прострели срце. Све му више недостаје сироти отац.

V

Бадње вече бејаше.

Деца се окупе око стола, ћурликају тражећи по слами коцке шећера, орахе, суве шњиве, ил` понеку пару. Посна трпеза замирише. Узбуђење пред рођењем богомладенца добија свечани тон. Забораве се тешки дани, испране кошуље, немање шећера и соли, отупели ножеви, зарђале браве, шкрипање басамака, кров који прокишњава.

Скупила би сирота Илијина удова понеку ситницу за сламу, да деца не забораве. Прошле године даде комшиница Мара ораха, добро јој родили. Те мало меда, јер код њих има, ко у домаћинској кући. Милостињу тешко прихваташе. Свако даривање је подсећање да је сама и да нема мужа, хранитеља, заштитника куће и господара. Крила

је сиротињу. Понижавали су је давањем, а знала је, како неће знати, да мора да узме, ако не за се а оно за нејач. Глад нема понос. Деци је давала. Она никада није окусила даровано.

Ове године нису имали ништа. Тешка је сиротињска ноћ пред Божић, када замиришу туђе печенице и кад потеку ракија и вино. Дрвеће и путеви се забеле, замрзну и утихну. Само снег цвили под ногама. Сребрна завеса на небу трепери. Негде далеко, иза ње, душе праведника су благословене вечним миром и сном. Небеске лађе доносе песму анђела.

На Бадње вече седе они, невесели, без игде ичега у кући за празник, кад најстарији синчић чује неко шушкање на вратима. Зачуде се, отворе — и нађу на прагу уређену печеницу и друго чим ће дочекати Божић. На свему томе беше хартпца с речима: „Молите се за мене!“

Помолише се за здравље непознатом дароватељу. Не видеше му лице, срећом. Лакше примише милостињу. Већа је захвалност. Сачувано ти је достојанство у немаштини. А печеница би румена, топла, мирисна, лепила се на мршаве прсте. Одавно је нису видели. Деца напросто живнуше, ко да снагу од самог гледања добише.

Марко, о Божићу, са мајком поставља софру ко прави домаћин. Ушла веселост у кућу. Душе им се испунише необичном захвалношћу према ономе ко божићне дарове остави, онако како треба, без речи.

— Неко од покојникових пријатеља сазнаде да се злопатимо, па донео. Не жели да се сазна ко је. Море бити да је неко од оних који су наредили да се понови проклета секција, па га гризе савест — рече мати гледајући у хартију. Изречено прихватише за истину. Благосиљаше срцем. Благосиљаше руке које им донеше дарове у божићној ноћи. Тако, благосиљаше руке убици свога оца.

Био је то први леп Божић после Илијине погибије. Молише се богу са неком радошћу, вером, надом. Упалише свећу, јер уз печеницу би све што треба, онако потаман за њих. Не заборавише мистериозног добротвора у свакој захвали богу поменути. Није имао име, звали су га – наш добротвор.

За живота ђед је слао Илијиној удовици помоћ, јер га Живан заклињао да то чини док он из затвора не изађе. Казна му би ублажена, јер се добро владао. Некако, имадоше власти разумевања и сажалења према његовом чину, без обзира што је на саму власт ударио.

Живану су дуго одзвањали од зидове ћелије кукњава и лелек Илијине удовице и деце. Ноћ није омркла, а да му се није привиђао Илијин лик, и оне очи, честите и поштене, које мирно чекају смрт. Би то храбар човек, ал како памет, тако му и храброст, до тог дана, није била за параде.

Понекад би тугу Илијиних мењао за очи оне што се обећала за њег поћи. За другог је родитељи удадоше кад он оде на робију. И пород већ има. Успевао је, мада ретко, да из свести склони Илијине очи и врати Милијанине. Смеђе, снене и топле као сомот. Трепавице би спустила, ко стиди се, санћим. Сва би уздрхтала када би пришао да штогод запита. Дрхтао је и он, признаје. Више од ње. Тресао се пред њом нако ситном. Рамена и руке јој к`о у детета. Шаке малене, четири би у једну Живанову стале. Сва је од неке милине. Беле, чисте коже као платно, тамне косе и очију, осмеха детињег, с рупицама на образима. Гледао би у њу ко у икону, јер, како одрасте и без мајке и бабе, оста жељан женске топлине. Милијана би његова радост, нада и вера да ће и он сазнати како љубав изгледа.

Ђед се радоваше што се загледа у добру девојку. Ужелио се и он женске руке да по кући спрема. Коначно, да се и из његове куће чује плач новорођенчета.

— Ех, та секција... секцирање, секцовање, ко то измисли... зло ...зла су времена дошла, кад ни мртви од живих мира немају...

VI

Пролазиле су године, а добротвор их не заборавља. Некад пошаље кесу с талирима. Некад оставља поклоне пред вратима. Никада му лица нису видели ни за име сазнали. Никада се пред иконом Светог Ђорђа нису помолили, а да њега, свог добротвора, нису у молитви поменули.

Младен пошао у Немачку, а он сазнаде, па по непознатом момку посла дукате умотане у свилену марамицу. Марамица му би једина успомена на мајку која млада умрије. Удовици се очи испунише посебном захвалношћу, јер ће њен првенац, Младен, лакше отићи у Берлин. Иако има државну стипендију, није довољна. Дукати су му потребни да не осети велику оскудицу, јер је нежног здравља. Када он сврши за доктора и стане у ред виђенијих људи у вароши, поносно ће гледати свима у очи. Нико је више неће сажаљевати.

Када су се кћери удавале имала је чиме дочекати просиоце. Знали су пријатељи да сироте девојке без оца расту, те да је старији брат отишо преко Саве, у туђој земљи науку свршавати и стране језике учити, па су с Марком разговарали ко са парњаком. Марку би мило што за ту дужност наследи оца. Мило му што брине о мајци и кући. И што се појави добротвор. Живот им улепшао а њему, богме, олакшао, тако да и он може ићи код мајстора Милоје на кујунџијски занат.

Од онога дана, када је угледао Живаново лице у судници, заборавио га није. Мрзео га је дубоко, страствено, онако како не ваља, јер зна се, да души више штети мржња него глад и сиротиња. Жељан је осветити оца што на правди Бога погибе. Младен га једном приликом упиташе — шта би он радио да несретног оца, који већ једном погибе, сада неко откопава и трага куда је метак прошао? Би ли дао да у мртвог дарну и да му вечни санак прекидају? — Ту му донекле оправда Живана.

Младен мајци пише редовно из Немачке. Прво су сестре читале, потом Марко. Младен је сеше научио читати и писати. Понекад би поменуо неку странкињу да се у њу загледао, као бајаги, да види шта ће мати на то касти. Ко да не зна да њој није право. Неће она снају са којом не може диванити. Смејаће се сви у вароши што јој снаја ко ни у кога. Зар да њен првенац, доктор, ожени из Париза неку Швабицу, без игде ичега? Госпођицу. Не бива то.

— Тако ми Бога, — мисли Марко, када Младен по други пут помену девојку — ја бих је оженио таман да је цели свет против нас. Па и наша напаћена матер.

Пише Младену све по реду; како је мати, сеше, зетови и деца, родбина, комшије, време, па на крају како је он. Његову, назови шалу о женидби не помиње. Зна Младен, ко и Марко, шта мисли мати о томе.

Марко ће бити крај мајке док се Младен не врати, а онда ће наћи себи жену и одвојити се. Занат је изучио.

Добротвор их не заборавља. Шаље све више. И стално понавља — „Молите се за мене“. То је био поклон Живанов, који, пошто је, ваљда, издржао казну, тражи од њих, морен грижом савести, да се моле за његову душу. Они доиста не штеде благослова непознатом добротвору, замишљајући да је то каки друг покојнога Илије.

За Живана не чују они никад ништа.

Живаново покајање би искрено. Крио је од свих да шаље удови г. Илије. Да недај Боже сазна, не би прихватила дарове из руке онога ко јој уби мужа, ма како јој били потребни. Ех, сироти г. Илија, само је радио што му наредише, а не знаде ко други одбити, па себе заштитити, упркос црним слутњама. Ређе сања Илијине очи. Као да је све било онако како мора бити, записано негде горе у неким тајним књигама спознаје, без могућности преправке. Он је знао да му је то судњи данак. Ништа није урадио да га заустави. Само је пао, а хартије се, ко беле вроне, разлетише око њега, умивајући се у крви. Истог трена Живан се покајао, али не могаше више назад. У ћелији, стављао би огромне шаке на уши да угуши лелек сирочади. Уплашени птићи његовом кривицом остадоше без хранитеља.

Сањаше понекад, кад би млад месец вирио кроз решетке, Милијану како шета кроз кућу, а деца му се по двору играше. Одлучио је - женити се неће! Нека се лоза ископни када среће нема. Све убиство на убиство, ко какав породични грех да плаћају. Грехове најчешће плаћају потомци, ни не слутећи чије. Закопане породичне тајне чувају истину. То, што причају по селу да је од лозе Карађорђа, не сматраше за неки благослов.

Да спаси душу, да начисто не полуди, одлучи да помаже удови г. Илије да децу отхрани и синове ишколује.

VII

Бејаше пролеће. Празник, у народу познат ко Врбица. На тај дан је све веселије, топлије, и све одзвања од дечијег смеха и чаробног звука звончића на нејаким грудима. Птице се цвркутом придружују хору анђела. Сви се оправили лепо, што би се у народу рекло — „ено га, спремио се ко за Врбицу“. На Лазареву суботу се беру младе врбове гране, које се после вечерње службе освештавају у цркви и деле. То је сећање на дан када је Христ дигао Лазара из мртвих.

Илијини су се, захваљујући љубави коју су неговали, и добротвору, бранили од туге. Ето, Младен се за који дан враћа са дипломом, сеше се поудале и родиле, а Марко ће свој дућан да отвара и газдује. Радиће све док не буде раван са газда Милојем.

Опет зачуше шушкање на доксату. Момак који је носио дарове не познаје човека који му их даје. За име га више не пита. Тако и овога пута. Послао им рибу, јер је време поста. Боже здравља, још мало, па ће се по овом момку захвалити добротвору и замолити га да више не шаље, јер даље могу сами.

Марко пође са мајком до цркве даровати сестриће.

— Сањах грдан сан, просто се престравих, — изговораше Илијина удовица на путу за цркву.

— Бог с Вама мајко, не плашите ме!

— Сањах очеву њиву, где место пшенице цвеће процветало...

— Леп сан, мати...

— Станидер, не рекох ти све. Идеш ти Марко напред, а сва моја деца и унучад иза. Цвеће окреташе главе од вас ко да сте, не дао бог, губави. Дрвеће сакрило плодове под лишће, а сунце потамни у сред бела дана. Навукоше се облаци, руком их дотакох.

Руке ми мокре, не знам да ли у сну видех кишу или крв. Ветар претећи задува, слутећи грдно невреме. Велики орах на међи, што никад не знадосмо чији је, јер сви га браше а вазда би доста, одједном се осуши. Обесио гране низ стабло ко чељаде када не зна куд би са рукама.

— Немојте даље, мати. Идемо у цркву, леп је дан, и нигде облака. Врбове гране имамо... и звончиће сам направио деци. Леп је празник. Мени само што срце не поскочи од среће. Још мало, мати, ево ти Младена кући.

Ућута мати, а нека црна слутња уреза јој бору крај усана. Погледа у Марка неком чудном топлином ко никада до тада.

— Сине, срећна сам ја мати. Илију и мене погледо Бог и дао нам добру децу.

Крену јој суза низ напаћено лице. Стисну га за мишицу, ко да га чува од нечег непознатог. Марку потекоше сузе, па главу окреће да не види. Први пут га мати похвали. Јесте да је уз друге, али њему је једином рекла. Разли се топлина око срца и по телу, ко да босим ногама загази у врео песак.

Застадоше са сестрама, поздравеше се, те дариваше децу пред црквом. Све би чисто и светло. Живот је леп, као и овај свечарски дан. Свештеник говори надахнуто, понесен радошћу стада. Обукао је посебну одору. Црква пуна ко кошница.

Марко миловаше старијег сестрића по коси. Нема већег рода до ујака. Хтеде пољубити дете од неке драгости и поноса. Само на трен упути поглед према народу кад угледа те очи! Очи човека из суднице. Сусрете се са погледом убице. Чудновати, мирни поглед који ништа не казује. Не могаше веровати да Живан у цркву улази. Хтеде викнути да сви чују — Убицо! — ал` се крвнички уједе за усну. Кап крви склизну низ браду, па са браде на детињу главу. Не чу он ништа годинама о очевом убици. Не зна ни колико је година робијао за, на правди Бога, убијеног оца. Ни где је, ни шта ради. Погледа опет, а Живан мирно гледа преда се, ко да види судбину.

Сети се мртвог оца, који се тог дана не врати с посла тих и достојанствен, но хладан и укочен у, од плавог бархета подшивеном капуту натопљеног крвљу, лелека жена, скамењеног брата док рукавом брише крв са књиге. Збуњених пандура који једва дочекаше да га оставе и побегну.

Сви у цркви имају блажени израз лица. Само је Марково изобличило од бола, од сећања, од потискиване жеље за осветом. Ноге саме кренуше према Живану који је већ на излазу. Сети се глади, оскудице, сажаљења над „Илиним сирочићима“, тужних празника, још тужнијих полазака у школу. Туђе милостиње.

— За све си ти крив, Живане! — јакну у себи.

Живан изађе из црквеног дворишта, па похита узјахати свог араплију, те да се склања деци са очију. Пресече га по сред прса поглед Илијина сина Марка, који не личи на оца. Ретко га прогањају Илијине очи. Као да се даровањем искупљивао и себи опраштао. Јер, онога дана смрт је била једино могуће решење. Прихватио је сироти писар казну што скрнави гроб.

— Крвниче! — повика Марко.

Живан стаде ко да га небеска стрела погоди. Не окреће се.

— Окрени се, Живане! Што ми уби оца на правди Бога?

— Знаш ти да сам моро, — рече мирноћом човека који више нема шта да изгуби.

— Није он у твога оца диرو зато што је волио, него што је и он моро.

— Знам, Марко, ја ту више ништа не могу учињети.

— Али, ја још могу!

— Како?

— Теби ћу ја пресудити, ко што си ти мом оцу! Што не понесох пиштољ, не би ти начинио још једног корака

Живан помаче фермен, па иза леђа мирно извади пиштољ. Оцима потражи милост у Марковим очима. Марко се трже. Мати врисну иза њега. Оба занемеше.

Видела је мати код Марка крв на бради и ужас у очима. Живана на вратима цркве. Сетила се сна. И година удовиштва, сиромаштва, несанице, празних руку, хладне постеље, јецаја над фиштаном у ком се венчала.

Марко је гледао у исту цев у коју је и отац. Причало се да је отац био миран пред убицом, као да је крив. Ништа није рекао, ни учинио да се спаси.

— Узми! Ако ти воља, суди ти мени! — пружи Живан пиштољ Марку.

Гледаше у мајку, тражећи одговор у њеним речима, очима, ил пресуду, ал` она одлуташе мислима негде у прошлост. Мржња према Живану наружила јој лице сасвим. Не проговори ни „ајд“, ни „немој“. Подрхтаваше пиштољ у Марковим рукама, ломише се осећања, вагала се одлука. Дрхти сиромех ко млада врбова грана. Срце, ко помахнитали сахат, злокобно откуцава под ребрима.

Живан викну, гледајући у небо – Чујеш ли ме сада, г. Илија, куда ће моја душа?

Вратише се слике из суднице. Лелек мајке и сестара. Погледи пуни сажаљења.

Живан намести крај од фермена, те уздахну. Марку се учиње да држи још један пиштољ за пасом. Нека тајанствена сила, те страх који мути разум, повуче обарач. Разлеже се пуцањ. Закука мати. Звоно са цркве одјекује у глави, ко да хиљаду малих чекића удараше од лобању, навлачећи на очи завесу од суза.

Живан га гледаше право у очи. Неколико тренутака стајаше у месту пре но што клекну, па паде лицем према земљи. Другог пиштоља није имао. На ивици свести, када умину ужасна бол у грудима, те када се сребрнкаста нит живота одвајала од њега, видео је Милијанине очи, снене и топле као смеђи сомот.

Народ се окупи.

— Куку, сине, шта уради? — повика мати. Би касно.

Марко осећа чудну злокобну празнину, хиљаду пута већу него онога дана када је бацио грумен земље у раку покојном оцу.

VIII

Не сећа се ко је дозвоао пандуре.

Али, до смрти ће се сећати речи момка што им донесе рибу на сабаху:

— Што га уби, Марко? Још јутрос си га благосиљо!

Окренуше се и земља и сунце око њега. Волео би да је умро, а да то никада не сазнаде.

Завапи у ћелији када се све утишало, ал` га нико не чу:

— Куку Живане, куд ће моја душа?

IX

Са професором Зеремским прошетам до механе недељом. Седели смо, једаред, за асталом у углу и испијали пиво, кад чух разговор кујунције Милоје Васића и казначеја Петронија Симића. Веле да је Живан, свечано обучен, дошао у суд у петак пре Лазареве суботе, те сву своју имовину преписао Илијиној удовици и деци. У суботу је, први пут после убиства г. Илије, отишао у цркву.

Младен је, по повратку, добио службу у Београду. Хвале га, да таквог доктора надалеко нема, да је честит ко отац, те му душа питома и широка ко мачванска равница. Стигао је и до двора. Мати је с њим.

Марка нико не помену.

Шифра „Лазарева субота“